

УДК 378:001.895:130.2

КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Світлана МАШКІНА (Київ)

Актуальність теми дослідження обумовлена появою різноманітних проблемних полів феномену інноваційних пошуків у сучасній вищій освіті та відповідних їм методологічних підходів. Останні десятиліття в українському суспільстві позначилися загостренням соціальних, економічних, культурних проблем, що створює нові виклики перед системою освіти як можливого джерела подолання кризових явищ через формування нової якості людського капіталу і розвитку на цій основі інтелектуального потенціалу країни, формує нові запити на інноваційні перетворення у системі вищої освіти. Нагальна потреба у формуванні образу людини з інноваційним мисленням, інноваційною культурою та інноваційною поведінкою [1] окреслює обмеженість зорієнтованості освітнього процесу виключно на показники рівня засвоєння знань, вмінь та навичок, спонукає до її включення в культурне середовище. Це викриває розбіжність знанневоцентричного підходу з культурологічним характером освіти, що знаходить відображення у культурологічному підході до інноватики вищої освіти і ґрунтується на глибинних світоглядних засадах. Поглиблення економічної кризи посилює позиції технократизму та прагматизму в освітній сфері, а стійкий суспільний запит на забезпечення гуманітарної складової системи вищої освіти, в якій людина у розмаїтті буття є результатом і основним показником її ефективності, становить конфлікт у пошуках світоглядних орієнтирів, віддзеркалює пошук нової парадигми і вихідних параметрів реформи вищої освіти. Зважаючи на те, що базовим критерієм інноваційних перетворень у системі вищої освіти має стати забезпечення можливості максимального діяльного втілення прагнень і здібностей людини шляхом стимулювання пошуку кожним можливостей у підвищенні власного освітнього рівня тієї сфери і форми діяльності, яка забезпечувала б максимальну самореалізацію і максимальну користь суспільству, культурологічний підхід як світоглядне підґрунтя інноваційних пошуків в системі вищої освіти становить особливий інтерес.

Ступінь розробленості проблеми. У контексті означеної проблеми всю наявну наукову літературу можна умовно розділити на два напрямки: праці з теорії соціокультурних досліджень та наукові роботи з інноваційної

проблематики у освітній сфері. До першої групи належать дослідження, що розкривають теоретичні основи теорії культури (Г. Гердер, Е. Б. Тайлор, С. С. Аверінцев, В. С. Біблер, А. Я. Гуревич, Г. В. Драч, Е. С. Маркарян, В. М. Межуєв, Н. С. Розов); положення культурологічного підходу у професійній підготовці студентів вищих начальних закладів (Е. Б. Бондаревська, О. С. Газман, В. Б. Новачків, Б. Т. Лихачов, Н. Е. Щуркова, Ю. Г. Азаров та ін.); питання формування професійної культури (І. О. Зимня, І. С. Ладенко, І. М. Модель, І. Е. Панова, Л. Г. Рапацкая, Г. Н. Соколова та ін.) та культурологічних основ управління вузами (М. А. Ахмедова, Л. В. Блінов, О. І. Габдулхакова, А. Б. Зайцев, М. В. Іонцева, Н. А. Йорданова, Н. А. Стрижак та ін.), аналізу сучасних проблем і перспектив розвитку вищої освіти та підвищення культурного статусу вузу в суспільстві (А. Г. Асмолов, М. В. Богданова, В. П. Борісенков, К. І. Васильєв, О. В. Гукаленко, А. Я. Данилюк, Н. С. Ладижец, А. Ю. Согомонов і ін.). Другий пласт складають наукові розробки вчених, які розглядають проблеми теорії інноваційної діяльності вищих навчальних закладів (К. Ангеловські, Л. І. Даниленко, В. Ф. Паламарчук, О. В. Попова, К. Р. Роджерс, В. О. Сластьонін та ін.), підготовки майбутніх педагогів до інноваційної діяльності (Т. Н. Бережна, Л. П. Княженко, Л. М. Митина, Н. Д. Машликіна, М. П. Прохорова та ін.), реалізації інноваційного потенціалу педагога (Т. М. Ковалева, Е. А. Пагнаєва, А. М. Саранов та ін.), формування інноваційної культури (Е. С. Комраков, В. С. Лазарев, В. А. Латишев, А. М. Саранов, В. І. Слободчиков, А. П. Тряпціна та ін.), управління інноваційним процесом у системі вищої освіти (А. В. Аракелов, С. В. Наумов, А. П. Стуканов, І. Д. Чечель, Т. І. Шамова та ін.), стан, перспективи та проблеми реформування вітчизняної вищої освіти відповідно до Концепції державної інноваційної політики (В. П. Андрущенко, І. Д. Бех, В. І. Бондар, В. Г. Кремень, О. Я. Савченко та ін.).

Метою статті є аналіз культурологічного підходу як одного з ключових у розмаїтті методологічних засад і відповідних їм предметних полів у вибудовуванні інноваційної діяльності вищих навчальних закладів, беручи до уваги особливості розвитку сучасної освіти та мінливість соціокультурної ситуації у глобалізованому світі.

На взаємозв'язок усталених освітніх цінностей з темпами і якістю прогресивного еволюційного становлення або стагнації суспільства вказують багато наукових досліджень. Вже стало загальноновизнаним, що в переламні моменти історії держави змінюються освітні цінності, а відтак відбувається докорінне перетворення змісту і форм їх реалізації у освітньому просторі навчального закладу. У часи суспільної нестабільності на основі порушення еволюційності розвитку суспільних відносин особливим ризикам підпадає суспільна та індивідуальна свідомість, яка піддається характерним для часів зламу випробуванням духовним нігілізмом, ідейним вакуумом, бездієністю масової культури, безладом пропаганди, а також зневірою, душевною розгубленістю та цинізмом [2, с. 25-26]. Саме тому постає проблема визначеності ціннісних орієнтацій у перехідних умовах для подолання суспільних негараздів та активації людських резервів на викорінення деструктивних світоглядних процесів засобами освіти та виховання, що запускає і ретранслює їх у майбутнє.

З цієї позиції можна розглядати певні групи загальнозначущих цінностей на які повинна орієнтуватися сучасна освіта, серед яких умовно виділити базові, тобто загальноновизнані і прийнятні у світовій спільноті, а також національні, визнані в якості загальних у певній спільноті. Їх паралельний аналіз дозволить виявити больові точки та вразливі місця у вибудовуванні ціннісної основи діяльності вітчизняної освітньої системи та досягти збалансованості суспільного механізму.

Серед базових освітніх цінностей необхідно визнати насамперед вільне світоглядне самовизначення особистості, що передбачає необхідність забезпечення умов для вільного самовизначення кожної людини в розмаїтті світоглядів для прийняття власних цінностей у формі життєвих цілей, провідних мотивів та інтересів, прагнень, потреб, принципів і є до певної міри своєрідною місією вищих навчальних закладів.

Такою ж принципово важливою освітньою цінністю є самоактуалізація особистості у житті, культурі та професії, що спрямовує діяльність освітніх установ на забезпечення відповідних умов для реалізації в освітньому процесі інтересів самої людини як вільної і творчої особистості. Сприяти самореалізації та індивідуальним пошукам власного місця у світі, розкриттю особистого та соціального потенціалу особистості, усвідомленню культурного стану та ірраціональних внутрішніх потреб покликані вищі навчальні заклади шляхом індивідуалізації та гуманітаризації освітніх програм. Тим самим освітні установи слугують також стабілізації

суспільного життя та його еволюційному розвитку, оскільки нереалізований у культурній площині особистісний потенціал може стати руйнівним для самої особистості і стати соціально небезпечним явищем.

Спостерігається зростання соціальної цінності освіти як механізму соціалізації сучасної молоді у суспільстві пов'язане із зростанням ролі освіти як фактора соціальної мобільності та підвищення соціального престижу людини в умовах формування соціальної структури суспільства, що перетворює освіту на визначальний засіб просування соціальними сходами та один з найістотніших критеріїв визначення соціального статусу. Орієнтація на освіту як на спосіб і інструмент підвищення соціального статусу, а отже отримання більшої заробітної плати, більш високої посади, ширших можливостей у виборі видів і сфер професійної діяльності як найбільш значущі результати професійної освіти, дозволяє говорити про набуття нею статусно-престижної цінності, зростання на сьогодні привабливості і значущості саме цього аспекту цінності освіти всупереч загальному її кризовому становищу і залишковому принципу забезпечення функціонування як соціального інституту. З іншого боку, очевидно недооцінюється культурно-світоглядна складова освіти, її природня націленість на формування вільної і відповідальної особистості, морально-етичний аспект освітніх цінностей, що складають найбільш глибинний і сутнісний зміст освіти для суспільства і покликані зайняти одне з провідних місць. Формування освітньої політики і державної політики з перспективою у майбутнє має враховувати можливості освітніх установ формувати чіткі світоглядні установки, погляди, цінності загальнолюдського характеру, спрямованість на формування громадянського суспільства [3, с. 224], а отже запобігати втраті духовно-моральних традицій в освітній сфері.

Таким чином, аналіз взаємозв'язку суспільних запитів в освіті та освітніх цінностей, впливу соціокультурної ситуації на аксіологічну проблематику в освіті складають основу культурологічного підходу в освіті, що є методологічною основою сучасних інноваційних пошуків в освіті, націлених на розвиток позитивних традицій і культурних досягнень наявних у системі освіти, активізацію процесів гуманітаризації і гуманізації освіти, створення культурного середовища для саморозвитку особистості, свідомого і вільного самовизначення людини в цьому світі через залучення до світу людських цінностей. Звернення до культурологічного підходу у пошуках прихованого потенціалу для інноваційних перетворень у вітчизняній системі освіти привертає увагу до пласту проблем,

пов'язаних із потребою перегляду певних ціннісних орієнтацій освіти та визначення національних освітніх пріоритетів.

Передусім постає питання узгодженості цільових установок у вибудовуванні стратегічних напрямків реформування вітчизняної освіти на гарантування умов усебічного гармонійного розвитку особистості, моральне і духовне становлення, реалізацію себе у культурному просторі сьогодення як безумовна освітня цінність та забезпечення високої конкурентоспроможності на ринку праці та надійної соціальної адаптації у сучасному нестабільному світі як пріоритет з іншого боку. Головними ментальними цінностями освітньої системи мають бути розуміння важливості формування людини як гармонійної особистості, збалансованої з природою, з суспільством, із самою собою, а не як засобу досягнення зовнішніх цілей, що передбачає засвоєння людиною історично вироблених соціальних норм і культурних цінностей та розвиток людських якостей, які допомагають вести гідне життя і сприяти прогресивним цілям і потребам суспільства. Фактично у вищій освіті переважає функціональний підхід до освітнього процесу зумовлений орієнтацією на ринок праці і підготовку висококваліфікованих працівників для певних його сегментів, що зрештою прямо суперечить принципам інноваційної стратегії розвитку системи освіти і суспільства, оскільки визначає ставлення до освіти як переважно інформативного процесу, який спотворюється у своїй ціннісній основі формалізацією навчально-виховного процесу, стандартизацією контролюючими тестами та вирішенням типових завдань, зводиться до підготовки безініціативних виконавців недостатньо пристосованих до науково-теоретичних, технологічних, структурних змін без яких неможлива сучасна економіка і все громадське життя. Необхідно культивувати у суспільній свідомості та закріпити у суспільній практиці усвідомлення того, що вища освіта покликана підносити молодого фахівця не лише до певного рівня професійної готовності, але й до усвідомлення своєї причетності до культури, примножувати почуття невіддільності власного професійного життя від духовного життя суспільства, невід'ємності генетичного зв'язку долі освіченої людини з прогресивними суспільними перетвореннями

Істотну проблему для вітчизняної системи освіти становить потреба подолання обтяжуючої спадщини радянської освітньої системи з її ідеологічними установками, подвійними моральними стандартами, переважанням колективного над індивідуальним. Не заперечуючи її якісні показники в цілому,

провідні позиції у світовій освіті свого часу, треба відзначити суттєві вади для неї характерні, а саме: її спрямованість на перспективу, на досягнення ідеалу всебічно і гармонійно розвиненої особистості за відомою тріадою «духовне багатство, моральна чистота та фізична досконалість», абстрактного комуністичного ідеалу особистості носила по суті декларативний характер, оскільки завжди різко конфліктувало з конкретними умовами життя і нівелювалась в освітній практиці. Направленість на задоволення запитів жорстко централізованої та милітаризованої економіки перетворювало освіту на замкнену систему підготовки кадрів для стратегічно важливих галузей економіки, посилювало роль природничо-технічної професійної підготовки, професіоналізацію освіти на шкоду гуманно-особистісним аспектам освіченості, призвело до вихолощення соціокультурних освітніх цінностей і зрештою в умовах колапсу командно-адміністративної системи спричинило кризу вітчизняної системи освіти. Натомість вектор західноєвропейської культури, представлений у національних освітніх цінностях, спрямовувався на активну життєдіяльність та досягнення життєвого успіху як кінцевого продукту і результату освіченості, укорінювався цінностями «громадянське суспільство», «законність і порядок» та ін.. Відтак, уявляється об'єктивно обґрунтованим у подоланні залишкового прагматизму освітньої системи у її хворобливому синтезі з комуністично-утопічними ідеями заради побудови омріяної над системи у наддалекому майбутньому сконцентрувати зусилля освітянської громади на втіленні і ретрансляції засобами освіти національних культурних традицій та ментальності.

Не може не реагувати національна освітня система і на трансформацію освітніх цінностей під дією факторів розбудови ринкової економіки, що також якісно змінює життєві ідеали людей і ціннісну ситуацію в освіті відповідно. На перший план постали цінності економічного прагматизму та індивідуалізму, за якими діяльність та поведінка людини вимірюється у першу чергу критеріями ринку та його потреб, де цінується прагнення до підприємливості, вміння зважувати ризики та діяти з розрахунку до них, здатність організувати свою справу і скеровувати колективні зусилля у її розбудові в конкурентних умовах на фоні суспільної поблажливості до асоціальних та аморальних засобів розбудови власної бізнес-справи, забезпечення соціального благополуччя та успіху у громаді, що таїть небезпеку зведення усього спектру ціннісно-виховних і індивідуально-особистісних орієнтирів до

соціально-психологічної адаптації. Перебіг економічних реформ та їх безпосередній та віддалений у часі вплив на систему освітніх цінностей змушує багатьох вчених уважно аналізувати специфіку сучасної ситуації в питаннях виховання та освіти молоді та шукати механізми посилення їх гуманітарної складової.

Події останнього десятиліття на вітчизняному освітньому просторі, супроводжувались політичною кризою спричиненою неусталеністю демократичних і правових засад суспільних інституцій, їх обтяженістю бюрократично-корумпованою мережею позаконних стосунків між державним чиновництвом, активною громадою та окремою особистістю у її природних прагненнях і інтересах, пошуком суспільних резервів для її розв'язання, масштабним громадським рухом, що поставило на порядок денний нагальність і незворотність суспільної пошани до таких цінностей як «свобода», «демократія», «честь», «гідність», «право на волевиявлення», «етичний вибір» та ін.. Особливий наголос у зв'язку з цим хочеться зробити на тому факті, що увага до спектру громадських цінностей у вітчизняній освіті є віддзеркаленням укоріненості їх у національній ментальності та культурній традиції, а також, на жаль, недостатній розробленості та актуалізації у педагогічній практиці.

Необхідно виокремити як нову для сучасної соціокультурної ситуації проблему включення аксіологічної освітньої проблематики у питання щодо міжнародної та міжкультурної взаємодії, розв'язання міжнаціональних конфліктів. У контексті загострення міжнародної напруги навколо ескалації військового протистояння у окремих регіонах, посилення терористичних загроз, небезпек випробування міжнародної спільноти на вірність і відданість універсальним цінностям мирного розв'язання міжнародних конфліктів на основі поваги до права на вільне самовизначення маємо означення такого аспекту питання як пропаганда та ідеологія в освіті, особливо характерні для російського освітнього дискурсу. Так, наприклад, стверджується, що моральне виховання молоді стає предметом невидимої духовно-інформаційної війни, в якій головний акцент зроблено на підміні системи цінностей молоді засобами освіти, кіно і телебачення з метою приведення у стан керованості, а система освіти визначається інструментом управління суспільством до бажаного стану та навіть інструментом стратегії встановлення «нового світового порядку» [5]. На цій основі постає ряд питань: ролі освіти у боротьбі ідеологій держав, можливості подолання культурного традиціоналізму в освіті та сприйняття нею нових цінностей, доцільності врахування і збереження засобами освіти

національного менталітету, аналізу перспектив гармонізації національних освітніх систем. Кожен аспект питання потребує окремого аналізу, втім загальним у їх вирішенні стане осмислення історичного досвіду подолання тоталітарних ідеологем у суспільній та індивідуальній свідомості, глибоке переосмислення та переоцінка цінностей у пострадянській освітній практиці. Звернення до культурологічного підходу за цих умов стало визнанням значущості цінностей як регулятивного компонента будь-якої культури, як втілення ідеалів і уявлень про еталон, як ядра культури, що забезпечує їх інтегративну функцію в соціумі.

Новою обставиною, що продукує нові соціокультурні цінності, які мають бути ще осмислені у процесі інноваційних перетворень системи вищої освіти, є наслідки інформаційної революції і швидких темпів поширення універсальних комунікаційних систем та викликана цим універсалізація змісту освітніх цінностей. Тенденції реального розвитку системи вищої освіти з опорою на наявні в національній системі освіти позитивні традиції і культурні досягнення, та урахування світового соціального досвіду організації освітньої діяльності заклали підвалини зближення та взаємодоповнюваності національних освітніх систем, інтеграції вищої освіти у світову соціальну систему освіти. Стриженою соціокультурною цінністю загальнонаціональної будови системи вищої освіти вочевидь стане подальша гуманізація системи суспільних відносин.

Не можна залишити поза увагою і деформуючі впливи культури постмодерну на освітню систему, які створюють небезпеки та загрози професійного та морального становлення молоді: інфляція інформації (перевиробництво інформації створює ситуацію інформаційного творення реальності, адже сфера фактичної реальності виявляється меншою простору інформації про неї); анігіляція цінностей (у потоках суперечливої інформації молодь не отримує готових стандартів і зразків для самовизначення, виявляється нездатною сформулювати стійкі орієнтири, цінності, набуває схильність до девіантної поведінки); неузгодженість інформації і знань (насиченість й динамічність інформаційних потоків перешкоджають її осмисленню, не впливають на глибинні пласти людської свідомості, особистісне становлення); функціоналізація освіти (корисність інформації трактується суто прагматично, як ефективність використання для конкретних дій); деінституціалізація освіти (освіта перестає бути соціальним інститутом, оскільки вже не створює, не відтворює і не передає стійкі зразки соціальної поведінки,

поступаючись місцем засобам масової інформації, набуває форму особливих дискурсивних практик) та інші [4]. Стан неспорядкованості та інваріантності можливостей в сучасній культурі орієнтує вищу школу на перегляд принципів побудови навчально-виховного процесу, що сприяють творчій активності особистості студента, прагненню до саморозвитку: забезпечення діалогічності освітнього процесу; зміщення активного інтересу до дисципліни з контексту заняття у вільну творчу діяльність, створення творчої, вільної атмосфери взаємодії.

Висновок. В умовах змін в економіці, науці, культурі, в соціальних відносинах і суспільній свідомості система освіти освітня політика можуть стати фактором сталого розвитку. Особливого звучання на тлі нестабільності освіти і суспільства в цілому набувають питання взаємодії освіти і культури, подолання культурного вакууму. Необхідно простежувати відповідність між традиційними гуманістичними цінностями і новими ціннісними пріоритетами людей, що виникають як відголос на вимогу часу і які в основі своїй не повинні руйнувати традиційну духовність. Культурна домінанта в освіті повинна стати інтегруючою основою і запобігати подальшому посиленню деструктивних процесів у суспільстві.

Становлення нової української державності і інтеграція вітчизняної освіти в світовий освітній простір надає освіті вирішального значення у формуванні системи сучасних соціально значущих цінностей. Обґрунтування пріоритетних ціннісних і цільових орієнтирів освіти в нових умовах на засадах культурологічного підходу задає обриси інноваційної освітньої концепції, що визначає

сенси, мету, форми, методи та інші засадничі основи діяльності вищих навчальних закладів.

Затребуваними часом стають змінити самої гуманітарної освіти з її культуро творчими функціями розвитку цілісної людини і цілісного знання, побудованої на основі нарощування ресурсу творчого мислення, духовно-морального саморозвитку. В такому випадку з позицій культурологічного підходу змістовна складова інноваційної діяльності вищих навчальних закладів розуміється не просто як збільшення дисциплін гуманітарного циклу, а як докорінна зміна освітнього середовища з перспективою формування високого потенціалу моральних сил і творчої особистості.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Кремень В.Г. Освіта і наука в Україні - інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. - / В.Г. Кремень. - К.: Грамота, 2005. - 448 с.
2. Лихачев Б. Т. Введение в теорию и историю воспитательных ценностей (теоретико-исторический анализ воспитательных ценностей в России в XIX и XX вв.) / Б. Т. Лихачев. - М., 1996
3. Наливайко Н. В. Теоретико-методологический аспект современной образовательной политики / Н. В. Наливайко, В. И. Панарин. - Новосибирск, Изд-во СО РАН. - 2007. - 230 с.
4. Пилюгина Е.В. Образование в социальном пространстве постмодерна: тенденции и перспективы / Е.В. Пилюгина // Studia Humanitatis - 2013. - № 2. - Режим доступа до журн. <http://st-hum.ru/sites/st-hum.ru/files/pdf/pilyugina.pdf>
5. Субетто А. И. Воспитание молодежи России в условиях современной глобализации / А. И. Субетто. - URL: <http://www.trinitas.ru/rus>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Машкіна Світлана Вікторівна - кандидат педагогічних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу виховних систем у педагогічній освіті Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих Національної академії педагогічних наук України.

Коло наукових інтересів автора – освітня інноватика, педагогічна аксіологія.

УДК 376 : 613.72–053.5

ПРИНЦИПИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТРЕНІНГІВ З КОРЕКЦІЙНОГО ПЛАСТИК-ШОУ ДЛЯ ДІТЕЙ, ЩО МАЮТЬ РУХОВІ ПОРУШЕННЯ

Юлія МЕЛЬНІЧЕНКО (Кіровоград)

Сьогодні серед дитячого населення України простежується тривожна ситуація із загальним станом здоров'я та фізичного розвитку. У переважної більшості дітей спостерігаються різні порушення опорно-рухового апарату [2]. Щоб запобігти погіршенню загального психофізичного розвитку дітей, потрібні нові, оригінальні форми корекційно-профілактичної роботи з дітьми. В руслі наших досліджень різноманітних оздоровчих систем, розпочатих в попередній статті, слід особливо відзначити

вітчизняну естетико-оздоровчу систему **М. М. Єфименка** під назвою **горизонтальний пластичний балет (ГПБ), або пластик-шоу** [2; 3], яка на практиці довела свою ефективність. Автором були розроблені загальні теоретико-методологічні підвалини цієї системи, головним чином для дорослих. Відносно не розробленим залишився фрагмент використання можливостей пластик-шоу саме для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку з метою корекції